

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT

**CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ ÎN
PROTOPOPIATUL ORTODOX ROMÂN CHIOAR
(CETATEA DE PIATRĂ),
1850-1906**

Coordonator: Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru MORARU

Doctorand: Pr. Cristian Ioan MARȚIAN

Cluj-Napoca,
2011

CUPRINS

I. Noțiuni introductive și elemente bibliografice. Cadrul geografic și istoric	p. 4
I.1.O istorie necesară și suportul ei documentar	p. 4
I.2.Țara Chioarului: spațiul geomorfologic și beneficiile lui	p. 8
I.3.Aspecte din istoria Țării Chioarului	p. 15
II. Protopopiatul Ortodox Român Chioar (Cetatea de Piatră)	p. 25
II.1.Originea și evoluția structurală a Protopopiatului	p. 25
II.2.Structura etnică și confesională a Protopopiatului	p. 29
II.3.Protopopii Protopopiatului	p. 31
II.4.Parohiile Protopopiatului	p. 33
4.a.Starea materială a parohiilor	p. 33
4.b.Starea materială a preoților	p. 38
4.c.Parohiile protopopiatului	p. 41
4.c.1.Berchez	p. 41
4.c.2.Berința	p. 45
4.c.3.Bloaja	p. 50
4.c.4.Bozinta Mare	p. 52
4.c.5.Bozinta Mică	p. 53
4.c.6.Cărbunari	p. 54
4.c.7.Cărpiniș	p. 59
4.c.8.Ciocotiș	p. 63
4.c.9.Copalnic	p. 66
4.c.10.Curtuiușu Mic	p. 70
4.c.11.Făurești	p. 72
4.c.12.Fânațe	p. 77
4.c.13.Finteușu Mare	p. 80
4.c.14.Lăschia	p. 83
4.c.15.Plopiș	p. 88
4.c.16.Săcătura	p. 94
4.c.17.Sălnița	p. 96
4.c.18.Trestia	p. 100
4.c.19.Vălenii Șomcutei	p. 103
4.c.20.Vima Mare	p. 107
4.c.21.Vima Mică	p. 109
II.5.Confruntări confesionale. Tregeri de la o credință la alta	p. 114

III. Școala confesională	p. 124
III.1.Cadrul legislativ	p. 124
III.2.Măsurile și acțiuni	p. 128
III.3.Construcții școlare. Starea și dotarea lor	p. 132
III.4.Pregătirea dascălilor	p. 137
III.5.Alegerea dascălilor	p. 142
III.6.Plata dascălilor	p. 144
III.7.Organizarea cursurilor. Școlarizarea	p. 148
III.8.Manuale școlare și materiale didactice	p. 155
III.9.Performanțe și eșecuri școlare	p. 157
III.10.Școli confesionale parohiale	p. 163
III.10.1.Berchez	p. 163
III.10.2.Berința	p. 164
III.10.3.Bozânta Mare	p. 167
III.10.4.Bozânta Mică	p. 167
III.10.5.Cărbunari	p. 167
III.10.6.Cărpiniș	p. 170
III.10.7.Ciocotiș	p. 172
III.10.8.Copalnic	p. 174
III.10.9.Curtuiușu Mic	p. 176
III.10.10.Făurești	p. 178
III.10.11.Fânațe	p. 181
III.10.12.Finteușu Mare	p. 183
III.10.13.Lăschia	p. 186
III.10.14.Plopiș	p. 188
III.10.15.Săcătura	p. 190
III.10.16.Sălnița	p. 191
III.10.17.Trestia	p. 193
III.10.18.Vălenii Șomcutei	p. 195
III.11.19.Vima Mare	p. 197
III.12.20.Vima Mică	p. 197
IV. Cult și cultură în tradițiile populare din Chioar	p. 200
Concluzii	p. 212
Bibliografie	p. 223
Anexe	p. 232

REZUMAT

Cuvinte cheie: Biserică, Protopopiat, Ortodoxă, Chioar, Român-Română

Țara Chioarului a constituit, de-a lungul timpului, un teritoriu bine individualizat, atât prin măsurile administrative ale autorităților, cât și în conștiința locuitorilor. Poziția sa strategică, caracteristicile reliefului, elementele geomorfologice și hidrografice, situația demografică și structura etno-confesională i-au conferit un caracter de „unitate în diversitate” ce a marcat evoluția sa istorică. Spre deosebire de alte „țări” românești, Țara Chioarului este așezată într-o regiune deluroasă, străbătută de numeroase cursuri de apă, astfel că relieful său este fragmentat, iar legăturile dintre așezările omenești, mai ales în secolele trecute, trebuiau să țină cont de forțele naturii.

Deoarece solurile regiunii au un potențial agricol mediocru, locuitorii s-au adaptat, alegând îndeletniciri precum creșterea animalelor, pomicultura sau munca la pădure. Însă în perioada epocilor medievală și modernă astfel de ocupații nu aduceau venituri la fel de mari ca și cele din agricultură, în consecință, per ansamblu, Țara Chioarului a rămas o regiune mai puțin bogată decât alte colțuri ale Transilvaniei.

Aceste realități geografice și naturale au influențat atât de mult istoria Chioarului, inclusiv istoria ortodoxiei din această regiune, încât chiar metodologia de abordare a subiectului și structura tezei poartă amprenta lor. Astfel, primul capitol al lucrării este dedicat unei necesare prezentări, menite să familiarizeze cititorul cu rădăcinile istorice și realitățile geografice care au determinat unele evoluții din perioada studiată (1850-1906). Coloana vertebrală a tezei este formată din capitolele II și III: cel dintâi analizează funcționarea protopopiatului Cetății de Piatră atât la nivel central cât și parohial; cel de al doilea are ca obiect școala românească ortodoxă din acest protopresbiteriat. Un al patrulea capitol, de dimensiuni mai reduse, întregeste lucrarea prin prezentarea unor aspecte etnografice din Chioar: acele practici, obiceiuri, tradiții, ritualuri care au legătură cu biserica

și care ne ajută să înțelegem modul în care credința populară integrează creștinismul, ascunzând totodată vechi practici păgâne al căror sens inițial este demult uitat.

Alături de concluzii și bibliografie, teza este însoțită și de un important număr de anexe, sintetizând în tabele realități demografice și etno-confesionale ale zonei, documente privind biserica și școala, protocoale ale conferințelor învățătorești, situația școlarizării etc. Menirea lor este să ofere cititorului sau cercetătorului mai multe date, acolo unde textul nu ne-a permis să extindem explicațiile.

Principala caracteristică metodologică a abordării noastre este apelul la monografia locală, ca unică modalitate de a percepe integral, de a „lua pulsul” vieții bisericești și școlare ortodoxe din Chioar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De fapt, în cadrul tezei utilizăm o metodă pe care am putea-o numi a „monografiilor în monografie”, deoarece avem în vedere două niveluri de analiză. La nivelul superior se află protopopiatul, cu dimensiunea sa bisericească și școlară. La nivelul inferior se află fiecare comunitate în parte, privită atât ca parohie, cât și ca centru de învățatură.

Atât capitolul dedicat bisericii, cât și cel dedicat școlii beneficiază de câte o prezentare generală, sintetică a evoluției acestor instituții. Istoria protopopiatului, structura sa etno-confesională, șirul protopopilor și date din viața lor sunt menite să contureze necesara imagine de ansamblu, însă în continuarea lor, prezentarea monografică a evoluției ortodoxiei în fiecare parohie în parte aduce cu sine adevărata imersiune istorică. Doar analizând pentru fiecare comună situația etno-confesională, evoluția demografică, starea materială a bisericii din localitate, succesiunea preoților și repere biografice din viața lor, prezența și circulația cărților de cult, ne putem da seama ce însemna cu adevărat să fi creștin ortodox în Chioar între 1850-1906 și care era starea bisericii ortodoxe din zonă.

Urmând aceeași logică, capitolul dedicat școlii conține informații sintetice despre cadrul legislativ al epocii, pregătirea, procesul de alegere și plata dascălilor, procesul școlarizării, materialele și instrumentarul școlar (manuale), performanțe și eșecuri la nivelul protopopiatului. Dar acestea sunt urmate de analiza evoluției școlare pentru fiecare localitate în parte, conținând referiri la: starea localului școlii, șirul dascălilor și date biografice despre aceștia, situația și analiza frecvenței școlare între 1857/58-1887/88 etc. Doar prin această

metodă a apropierei monografice de subiect suntem în măsură, credem, să oferim celui care se folosește de lucrarea noastră o imagine cât mai apropiată de realitatea timpului.

Căci dacă în dările de seamă centralizatoare pe care protopresbiterul le trimitea anual la Arhiepiscopie regăsim o imagine sintetică și riguroasă a evoluției protopopiatului, în multitudinea de rapoarte, cereri, dări de seamă, rugăminți etc. trimise de parohii locurilor scaunului protopresbiterial sau Arhiepiscopal identificăm multitudinea de probleme cotidiene pe care protopopul, parohii și credincioșii deopotrivă le întâmpinau și a căror rezolvarea cădea pe umerii singurei instituții ce îi reprezenta pe români în acele timpuri: biserica. Pentru a înțelege și mai bine modul în care oamenii se raportau la credința creștină și modalitățile prin care credința ortodoxă se întrepătrundea în ritualurile lor cu credința populară și cu sensurile pre-creștine ale anumitor sărbători, am zăbovit, în ultimul capitol al tezei și asupra unor aspecte etnografice din Țara Chioarului.

Până în zorii secolului al XVIII-lea românii din Chioar erau toți fii ai bisericii strămoșești ortodoxe, puține fiind excepțiile – din rândul nobililor mai ales – care au ales să-și păstreze titlul renegându-și identitatea etnică, limba și confesiunea. Însă uniația a lovit puternic în această zonă, atât din cauza depărtării sale de centrul arhiepiscopal, cât și pe fondul situației materiale mai dificile. Promisiunea deschiderii unor perspective sociale mai largi – măcar pentru urmași dacă nu pentru propria persoană – s-a dovedit a fi un fruct a cărui dulceață a atras comunități întregi, în frunte cu preoții și protopopii lor, într-o epocă în care a fi ortodox era sinonim cu a nu exista din punct de vedere al recunoașterii sociale.

Cu toate acestea, ortodoxia a rezistat și s-a întărit de-a lungul deceniilor ce au urmat schismei, una dintre structurile organizatorice importante din Chioar fiind reprezentată de Protopopiatul Cetății de Piatră. Originile sale pot fi identificate în cele două protopopiate ortodoxe organizate în zonă de episcopul Dionisie Novacovici, în anul 1762, care, din cauza vexațiunilor autorităților, în decursul timpului au ajuns să fie conduse de un singur protopop, iar în final au fost unificate oficial în anul 1805. Iată cum, istoria însăși ne arată prin acest exemplu, că vrăjmășia și ura antiortodoxă nu au făcut decât să întărească această credință, căci un singur mare protopopiat s-a dovedit, în deceniile ce au urmat, a fi soluția pentru prezervarea identității confesionale și naționale a credincioșilor.

Structura protopopiatului a cunoscut modificări minore de-a lungul timpului, el fiind organizat până în anul 1906, în jurul a 10 comunități ortodoxe: Berința, Cărbunari, Ciocotiș, Finteușu Mare, Lăschia, Poienița, Săcătura (Luminișu), Trestia, Vălenii Șomcutei și Vima Mică. Alături de acestea, au mai făcut parte din protopopiat, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp și: Sălnița, Curtuișu Mic, Berchez, Ciumeni, Poienița, Bozânta Mică, Bozânta Mare, Vima Mare. În anul 1906 protopresbiteriatul Chioarului a fost unificat cu cel al Solnocului, o parte dintre localități fiind preluate de protopopiatul Dejului.

Din punct de vedere etno-confesional, majoritatea locuitorilor din comunele aparținând protopopiatului au fost români (peste 90%), iar dintre aceștia un procent variabil de 70%-80% au fost ortodocși. Pe lângă ei, maghiari, evrei, germani, țigani și alte naționalități slave populau zona. Avem deci de-a face, în aparență, cu un protopresbiteriat puternic ortodox, dar câteva aspecte trebuie avute în vedere pentru a nu crea o falsă imagine: în primul rând aceste localități preponderent ortodoxe se învecinau și uneori chiar erau înconjurate de localități preponderent greco-catolice; apoi, greco-catolicii aveau centrul ierarhic mult mai aproape (la Gherla), deci o mai largă libertate de mișcare și prozelitism, sprijinită uneori, mai mult sau mai puțin tacit și de autorități.

În consecință, trecerile interconfesionale au reprezentat una dintre problemele cronice ale protopresbiteriatului Chioarului. Trecerile, fie ele individuale sau mixte, aveau rareori motive cu adevărat canonice, în majoritatea cazurilor fiind generate fie de nemulțumiri, fie de ambiții, deci de speranța de a realiza sau compensa ceva material și nu spiritual. Era vorba fie despre uniți care vroiau să treacă la ortodoxie pentru a fi primiți la cursul clerical, fie despre preoți ortodocși care încercau să forțeze mâna Arhiepiscopiei trăgând după ei în uniație comunități întregi, fie despre miri și mirese nemulțumiți de faptul că preoții ortodocși respectau legislația statului refuzând să-i cunune înainte de îndeplinirea serviciului militar, fie despre protopopi sau preoți uniți care semănav intrigi pentru a rupe comunitățile ortodoxe câștigând astfel credit în fața superiorilor – și lista tipologiei cazurilor ar putea continua.

Majoritatea trecerilor interconfesionale au fost dinspre ortodoxie spre greco-catolicism – un fenomen de altfel normal, deoarece comunitățile ortodoxe erau mai numeroase și deci mai predispuse la sciziuni sub presiuni meșteșugite venite din exteriorul

lor, sau chiar dinspre proprii păstori. În ansamblu însă, trecerile interconfesionale nu au modificat esențial structura confesională a protopopiatului, iar după 1870 au devenit din ce în ce mai rare. Însă principalul lor efect a fost crearea unei stări de neconținută neliniște la nivelul celor două administrații bisericesti locale, diminuând efectele luptei naționale comune.

Stâlpii rezistenței ortodoxe au fost protopopii. Cei patru protopresbiteri care s-au succedat la conducerea protopopiatului Cetății de Piatră în perioada studiată au fost: Grigore Ciocaș (1846/47-1869), Ioan Greblea – ginerele său (1869-1874), Ioan Șovrea (1875-1895), Teodor Șovrea (1895-1906). Se poate ușor observa că avem de-a face cu două familii cu tradiții preoțești, firul celei dintâi fiind întrerupt de lipsa urmașilor de gen masculin și de moartea prematură a lui Ioan Greblea. Toți cei patru protopopi au fost școliți la Sibiu, iar activitatea lor nu lasă nici un dubiu asupra faptului că, dincolo de tradiția familială, pregătirea și meritele personale în slujba ortodoxiei au primat între motivele alegerii lor.

În calitatea lor de intermediari între parohi, comunități și Arhiepiscopie, majoritatea documentelor pe care s-a bazat elaborarea acestei teze sunt scrise de mâna lor, sau îi au ca destinatari. Sub penele și tocurele lor de cerneală se înșiră pe hârtie întreaga istorie a Protopopiatului Chioarului. Alegeri, dar și decăderi de preoți, cereri ale comunităților, cereri ale preoților, atenționări în privința prozelitismului uniației, răspândirea circularilor și pastoralelor Mitropolitane, anchete privind moralitatea personalului bisericesc și școlar, procese de divorț, cereri de dispense pentru căsătorie, dări de seamă privind gestionarea averilor parohiale – acestea sunt principalele categorii de documente care au stat la originea elaborării tezei noastre și toate au trecut prin mâna protopopilor, care le-au scris, li s-au supus sau le-au răspuns.

Una dintre problemele majore ale parohiilor din acest tract era constituită de starea materială, mai precis de averea comunei bisericesti. Faptul că unele comune precum Lăschia, Trestia, Ciocotiș ș.a. au apelat la cumpărarea de pământuri, pentru a întregi moșia parohială indică faptul că, la începutul perioadei studiate, aceasta nu era foarte extinsă. Pe lângă terenul pe care îl folosea preotul pentru agricultură, parohiile mai dețineau pământuri date în arendă, ale căror venituri urmau să fie utilizate pentru cheltuielile parohiale, pentru reparații,

construcții etc. Terenurile puteau fi agricole, pășuni, fânețe, păduri etc. Parohia Cărbunari deținea chiar și o fântână cu ape minerale, pe care însă nu o putea valorifica din cauza vexațiunilor și piedicilor nobilului local Teleki. În final, comitetul parohial a fost nevoit să vândă fântâna aceluiași nobil, deoarece acesta cumpăraseră tot terenul din jurul ei și nu mai putea fi exploatată. În alte cazuri, precum la Trestia, comunele încercau să-și răscumpere certificatele de obligațiuni financiare pentru a folosi banii la edificarea bisericilor sau a școlilor.

O parte din averea bisericească era obținută în urma donațiilor, iar câteva cazuri de donații majore (teren pentru școală, întregul pământ al familiei după moartea soților etc.) sunt înregistrate în perioada studiată. În același timp însă, apar și cazuri în care, desconsiderând ultimele dorințe ale înaintașilor, unii urmași intentează proces bisericii pentru a redobândi în instanță pământurile. Privind retrospectiv, putem spune că în protopopiatul Cetății de Piatră a avut loc, de-a lungul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, un proces de acumulare materială în favoarea parohiilor ortodoxe, fără însă ca acest proces să ducă la o creștere semnificativă a averii bisericești ci, mai degrabă, la ieșirea din paupertate.

Tot din averea imobilă a parohiilor făceau parte și clădirile bisericilor și ale școlilor. Referitor la clădirile bisericilor trebuie să menționăm că nu toate parohiile tractului avea un locaș al Domnului, credincioșii fie mergând în satele vecine, fie slujba ținându-se într-un spațiu improvizat. Însă de-a lungul perioadei studiate comunitățile s-au străduit, așa cum reiese din documente, să ridice biserici, să le repare sau să le înlocuiască pe cele vechi, dovedind în acest sens un deosebit zel. S-a ajuns chiar ca, cu permisiunea Arhiepiscopiei, oameni din satele Chioarului să se sacrifice, colindând Transilvania și Banatul pentru a aduna de la credincioși donații menite să ajute la ridicarea bisericilor din satele lor.

Arhiepiscopia a sprijinit lucrările de fondare, reconstrucție sau reparație, în măsura posibilităților, cu diverse sume de bani. De asemenea a sprijinit eforturile juridice ale comunităților care doreau să obțină bani pentru cele sfinte prin răscumpărarea obligațiunilor financiare ale statului. În zilele noastre, unele dintre vechile biserițe ale Chioarului sunt

monumente istorice, păstrându-se în umbra noilor locașuri de piatră și cărămidă ridicate în secolul trecut.

Din categoria valorilor materiale ale protopopiatului nu putem să lăsăm afară cartea veche bisericească. În epocă, aceste cărți nu aveau atât o valoare materială, cât una spirituală, ajutând la efectuarea serviciului divin și la educarea creștinească a credincioșilor. Pe parcursul tezei am prezentat, în cazul fiecărei parohii, exemplarele de carte veche bisericească păstrate, precum și însemnările lor marginale – însemnări care vorbesc despre tradiția ortodoxiei în părțile Cetății de Piatră, despre jertfa donatorilor, despre fapte mărunte din viața de zi cu zi a comunităților, toate acestea stând mărturie a continuității credinței noastre și în fatidicii ani ai secolului al XVIII-lea.

În ceea ce privește preoții ortodocși ai Chioarului, ei erau aproape exclusiv localnici, educați în Seminarul Andreian de la Sibiu și, mulți dintre ei, purtători ai unei tradiții familiale în preoție. Nu de puține ori candidații întru preoție erau trimiși chiar de comunitate spre a desăvârși cursurile teologice, fiind ulterior reprimiți ca păstori sufletești. În unele cazuri, tot comunitatea cerea chiar dispensă de la căsătorie și hirotonire înainte de terminarea ultimelor examene, atunci când nici un alt preot nu mai servea în acea comună. Însă Consistoriul sibian, păstrând litera canoanelor și a legislației, nu a permis asemenea abateri.

În marea lor majoritate preoții au fost păstorii drepecți ai turmei lor, sfătuindu-și și călăuzindu-și credincioșii prin lumea plină de greșeală de pe pământ spre viața veșnică în Împărăția Cerurilor. Însă neghina și-a făcut drum și în această holdă, prin persoana unor preoți precum Gheorghe Onofrie din Copalnic – „beutoriu” și înclinat spre uniație. În final, aceste cazuri au fost rezolvate prin anchete protopresbiteriale, sentințe consistoriale și îndepărtarea de la patrafir a celor vinovați. Au existat și cazuri, mai numeroase dar mai puțin grave, în care unii preoți refuzau să se supună ordinelor Arhiepiscopale, sau consistoriale, transmise prin intermediul protopopului, mai ales atunci când era vorba de a servi în parohii aflate la distanțe mari de cea în care locuiau, sau în zone dificil de ajuns. Chiar și protopopii se scuzau uneori în fața Mitropolitului pentru că starea sănătății sau greutatele materiale îi împiedicau să urmeze întocmai ordinațiunile.

Este însă evident că, în decursul perioadei studiate, trendul acțiunilor Arhiepiscopiei și Consistoriului sibian a fost orientat spre disciplinarea structurilor bisericești locale, spre aducerea la ascultare a protopopilor și preoților, în spiritul canoanelor, dar și al legislației statului. Nici nu putea fi altfel sub păstoriarea marelui Șaguna, iar organizarea dată de el ortodoxiei transilvănene a fost întărită de ierarhii ce i-au urmat. Se observă chiar în documentele păstrate în Arhivele Arhiepiscopiei din Sibiu, strictețea cu care erau luate deciziile de către Înalțul Ierarh sau de către Consistoriu, precum și persuasiunea cu care se insista ca ele să fie puse în practică. Atunci când nu li se dădea curs de la început, tonul ferm, părintesc, devenea din ce în ce mai aspru, până când decizia finală venea de la Sibiu, pedepsindu-i pe vinovați.

Sintetizând, situația bisericii ortodoxe din Chioar între 1850-1906 nu a fost una ușoară, dar a cunoscut o evoluție pozitivă: disciplina creștină și ierarhică s-a întărit, trecerile la uniație s-au diminuat, nivelul pregătirii preoților a crescut, averile bisericești de asemenea – ajutate de spiritul de economie al comitetelor parohiale și de donațiile credincioșilor – numărul locașurilor de cult s-a înmulțit. Măsurile venite dinspre centrul de la Sibiu, în special de către Mitropolitul Șaguna, au avut un rol important în acest sens, dar la fel de importantă a fost atitudinea slujitorilor Domnului, care și-au ferit credincioșii de tentații și au îngrijit de parohiile ce le fuseseră încredințate, sporindu-le starea materială. Probleme au existat, chiar și în rândul clerului, dar li s-a pus capăt prin intervențiile energice ale autorităților ecleziastice.

Școala confesională a reprezentat, alături de biserică, o altă instituție capitală pentru românii ortodocși din Cetatea de Piatră. Averea școlilor confesionale făcea parte din zestrea parohiei, dar de cele mai multe ori ea se reducea la clădire școlii, cu una sau două camere. Multe parohii nu aveau nici clădire pentru învățătură, procesul educativ desfășurându-se în case închiriate. În decursul perioadei studiate se înregistrează mai multe construcții de școli, comunitățile depunând eforturi în acest sens. Există înregistrate chiar și donații pentru școli.

Starea instrumentarului școlar nu era nici ea mai bună, de multe ori educația făcându-se doar cu manuale, iar alteori fără ca toți copiii să aibă cărți.

Spre deosebire de corpul preoțesc, cel didactic nu era decât într-o anumită măsură „specializat”. De multe ori, de nevoie, erau primiți în rândul învățătorilor suplینitori cantori, sfeți sau alte persoane cu minimă pregătire și capabile de a împărtași elevilor cunoștințe. Frecvența învățătorilor era foarte ridicată, dovadă a faptului că remunerația mică nu era deosebit de atrăgătoare. Cu toate acestea, în tractul Chioarului au trăit și muncit suficient de mulți învățători educați la Institutul din Sibiu, unii dintre ei predând chiar 20-30 de ani în aceeași localitate.

Calitatea corpului învățătoresc era menținută și sporită prin intermediul conferințelor anuale, desfășurate în prezența protopopului (sau a unui preot-învățător dacă cel dintâi se afla în imposibilitatea de a veni). Nu toți învățătorii participau la aceste conferințe, astfel că s-a ajuns chiar ca cei ce absentau nemotivat să fie pedepsiți financiar. În ansamblu însă, procesele verbale ale conferințelor ce ni s-au păstrat relevă vivacitatea discuțiilor și ideile moderne exprimate de personalul didactic.

Din aceste documente se poate citi uneori atașamentul omului de la catedră față de misiunea sa (umană și națională), față de datoria de a lumina generația de elevi în speranța că unii dintre ei vor deveni stâlpi ai națiunii sau că, măcar, îi vor călca pe urme continuându-i munca. Subiectele abordate țineau de varii discipline, de la matematică la etică și religie, discuțiile concentrându-se în general asupra a ceea ce am numi astăzi „metodica predării-învățării”.

Însă starea materială a școlilor, alături de actul predării în sine și personalul didactic reprezenta doar jumătate din școala confesională. Cealaltă jumătate era constituită din elevi, din materia umană ce trebuia modelată și educată. Iar principala problemă de care se loveau învățătorii în acest punct era cea a frecvenței școlare.

Analiza statisticilor trimise de învățători pentru mai mult de jumătate din anii perioadei studiate relevă două importante caracteristici ale relației dintre populația școlară și școala confesională. În primul rând, deși numărul copiilor obligați a merge la școală a crescut constant de-a lungul deceniilor – efect al sporului demografic – numărul celor care frecventau școala a înregistrat o creștere mult mai mică, iar în unele localități a rămas aproape identic între 1857/58 și 1886/87.

În al doilea rând, grupa de vârstă care frecventa școala era cea de 6-12 ani, în timp ce grupa 13-15 ani apare în rapoarte ca neprezentându-se la cursuri. Suplimentar, frecvența era mult mai ridicată în primul semestru decât în cel de al doilea, căci pe timpul primăverii mulți copii erau duși de către părinți la muncile câmpului. Unul dintre posibilele motive pentru care numărul elevilor „umblători” a cunoscut o creștere atât de mică poate fi legat și de frecventarea școlilor de stat, acolo unde acestea existau.

Este interesant de subliniat, de asemenea, că realizările școlare cele mai mari (măsurate în frecvența ridicată) nu vin întotdeauna din satele cu cele mai înstărite școli, ci uneori chiar din localități care nu își pot permite nici construirea unui local de școală. Iată dovada faptului că starea materială contribuie la procesul educativ, dar în la fel de mare măsură este important și aportul spiritual al dascălului.

Între presiunile maghiarizatoare ale guvernului de la Budapesta pe de o parte și spectrul școlilor confesionale greco-catolice pe de altă parte, școala confesională ortodoxă din Chioar a reușit să înregistreze de-a lungul perioadei 1850-1906 un curs pozitiv, însă nu atât de puternic precum cel al bisericii. Starea materială a locuitorilor și instabilitatea personalului didactic au contribuit și ele la diminuarea acestui curs. Nu trebuie uitată nici mentalitatea populară, conform căreia muncile gospodăriei primau în fața educației, iar copiii trebuiau să-și ajute părinții la câștigarea pâinii zilnice, mai degrabă decât să frecventeze constant școala.

Rămânând pe același teren al mentalității populare, lucrarea noastră a încercat să abordeze și o serie de aspecte etnografice din Țara Chioarului, pentru a sublinia coexistența în această regiune a practicilor pre-creștine cu tradiția creștină. Simbioza lor a dat naștere la numeroase ritualuri și obiceiuri, dedicate atât momentelor de recre din viața umană, cât și anumitor date fixe din calendarul anual. Din păcate, așa cum însăși specialiștii etnografi au subliniat în lucrările lor, cercetările de acest gen în Chioar nu au epuzat întregul repertoriu de credințe, datini, obiceiuri și nu au reușit să răspundă totdeauna satisfăcător întrebărilor ridicate de prezența anumitor ritualuri.

Analizând în cel de al patrulea capitol repertoriul etnografic al Țării Chioarului am ajuns la concluzia că toate sărbătorile creștine majore sunt prezente și în calendarul popular, fiindu-le asociate ritualuri pre-creștine, având de multe ori în centrul lor focul, element cu rol purificator.

În încheiere, este dificil de enunțat o concluzie care să sintetizeze întreaga istorie a protopopiatului Cetății de Piatră între anii 1850-1906. Trebuie însă remarcată activitatea constantă, pe teren bisericesc și școlar, purtată de cler, pentru ridicarea stării materiale și spirituale a parohiilor, precum și faptul că, în durată lungă, eforturile lor au fost încununare de succes. Bineînțeles, autoritatea protopopială și cea Arhiepiscopală au jucat un rol important, în calitatea lor de factori îndrumători și uneori coercitivi, iar de cealaltă parte credincioșii și-au adus prinosul în lupta pentru păstrarea identității confesionale și naționale. Pentru viețile lor de luptă și jertfă preoții tractului Chioar vor fi amintiți mereu în istoria românilor transilvăneni, iar această lucrare sperăm să devină un punct de reper în cunoașterea vieții și eforturilor lor întru propășirea dreptei credințe.

BIBLIOGRAFIE

SURSE INEDITE

Arhive

Arhiva Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Fond Dosare personale;
Arhivele Arhiepiscopiei Sibiu, Fond Protopopiatul Cetatea de Piatră;
Direcția Județeană Maramureș, Baia Mare, a Arhivelor Naționale, Colecția de documente ale instituțiilor eclesiastice, Fond Nr. 142, Protopopiatul Cetatea de Piatră.

Manuscrite

Băișan, Valentin – *Carte pentru sufletul oamenilor din Finteușu Mare (Contribuții istorice, mss. 130 pag. dactilo.)*;

Băișan, Valentin; Dragomir, Zamfir; Temian, Laura; Temian Lazăr – *Cronica Maramureșului în colaborare*, vol. I-V, mss. la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”;

Bota, Ioan – *Contribuții la monografia localității Finteușu Mare*, mss. la Biblioteca Județeană „Petre Dulfu”, Baia Mare;

Câmpean, Marius – *Aspecte referitoare la învățământul confesional din Protopopiatul Chioarului în secolul al XIX-lea*, mss. în colecția autorului;

Câmpean, Marius – *Aspecte referitoare la viața confesională a locuitorilor satului Plopiș (în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)*, mss. în colecția autorului;

Câmpean, Marius – *Medalion. Învățătorul Vartolomeu Pașca din Lăschia*, mss. în colecția autorului;

Câmpean, Marius – *Școala din Făurești... la începuturi (1850-1900)*, mss. în colecția autorului;

*** – „Istoria parohiei gr.-ort. române Cărpiniș începând din timpurile cele mai vechi până în anul Domnului 1904”, mss. în arhiva parohiei.

SURSE EDITE

*** – *Acte privitoare la urdirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatură română și cultură a poporului român date în tipărire de însăși Asociațiunea*, Sibiu, 1862;

Anton, Ecaterina – *Câteva documente inedite referitoare la relațiile Bistriței cu cetatea Chioar în 1567*, în *Hrisovul*, I, 1995;

Câmpean, Marius – *Un act de hirotonire a unui preot ortodox din satul Lăpușului*, în *Ortodoxia maramureșeană*, XI, Baia Mare, 2006;

Cherescu, Pavel – *Episcopia Ortodoxă Română a Ardealului în lumina conscripției șaguniene din anul 1858 (I)*, în rev. *Orizonturi Teologice*, VII, 1, 2006, Oradea;

Ciobanu, Virgil – *Statistica românilor ardeleni din anul 1760-1762*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, III, 1925;

*** – *Conferințele Începătoare din Archidieceasa ortodoxă română a Transilvaniei, ținute în 18/30 și 19/31 august 1898*. Publicate de comisarii consistoriali, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1899;

Gagy de Eted, Eugen – *Regulatio Diocesis Transilvaniae Disunitae anno 1805*, în *Transilvania*, XI, 1-2, 1911, Sibiu;

Hitchins, Keith; Beju, Ioan N. – *Conscripția clerului ortodox transilvan din 1767*, în *Mitropolia Ardealului*, XXIX, 7-8, 1984, Sibiu;

Hitchins, Keith; Beju, Ioan N. – *Documente privitoare la trecutul Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, după 1761*, în *Mitropolia Ardealului*, XIX, 1974, 1-3, Sibiu;

Iorga, Nicolae – *Studii și documente*, vol. XIII, București, 1906;

*** – *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegetorilor români adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 Maiu st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocaziune. Edițiunea a doua înăvuiată prin actele conferinței și cu o excursiune critică*, Sibiu, 1882;

Pușcariu, Ilarion – *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, 1889;

Rotariu, Traian, coord., **Semeniuc, Maria; Mezei Elemer** – *Recensământul din 1850. Transilvania*, ediția a II-a, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2004;

Rotariu, Traian, coord., **Semeniuc, Maria; Mezei Elemer** – *Recensământul din 1869, Transilvania*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2008,.

Rotariu, Traian, coord., **Semeniuc, Maria; Mezei Elemer** – *Recensământul din 1890. Transilvania*, Ed. Staff, 1997;

Rotariu, Traian, coord., **Semeniuc, Maria; Mezei Elemer** – *Recensământul din 1900. Transilvania*, Ed. Staff, 1997.

Rotariu, Traian, coord., **Semeniuc, Maria; Pah, Iulian; Mezei Elemer** – *Recensământul din 1857. Transilvania*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Staff, 1997;

Suciu, Dumitru, coord., **Moraru, Alexandru; Vida, Flaviu; Cosmuța, Cosmin** – *Crâmpoie din istoria Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania. Eparhia Sibiului către Protopopiatul Solnoc II. Corespondență (1 octombrie 1845-20 decembrie 1874)*, Ed. Presa Univ. Clujeană, 2006.

LUCRĂRI DE REFERINȚĂ

*** – *Dicționarul explicativ al Limbii române*, București, 2009;

Ghinoiu, Ioan – *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, 1997;

Porumb, Marius – *Dicționar de pictură veche românească, sec. XIII-XVIII*, București, 1989;

Suciu, Coriolan – *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București, 1967.

PERIODICE

Calendare

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1881. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizecilea, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei archidiececane, 1881;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1882. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și unulea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1882;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1883. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și doilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1883;

Calendariu pe anul visect de la Christos, 1884. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și treilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1884;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1885. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și patrutea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1885;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1886. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și cincelea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1886;

Calendariu pe anul visect de la Christos, 1888. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al treizeci și șaptele Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1888;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1897, Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al patruzeci și șaselea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1897;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1898. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al patru zeci și șaptelea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1898;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1899. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al patruzeci și optulea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1899;

Calendariu pe anul visect de la Christos, 1900. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al patruzeci și nouălea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1882;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1901. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizecilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1902. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și unulea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1902;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1903. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și doilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1903;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1904. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și treilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1904;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1905. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și patrutea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1905;

Calendariu pe anul comun de la Christos, 1906. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României. Anul al cincizeci și cincilea, Sibiu, Editura și tiparul archidiececane, 1906.

Șematisme

Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1887, Sibiu, Tiparul tipografiei archidiececane, 1887;

Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1889, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1889;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1890, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1890;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1891, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1891;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1892, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1892;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1893, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1893;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1894, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1894;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1895, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1895;
Șematismul bisericei ortodoxe-orientale române din Ungaria și Transilvania pe anul 1896, Sibiu, Tiparul tipografiei archidieceșane, 1896;
Universalis schematismus ecclesiasticus venerabilis cleri orientalis ecclesiae graeci non unitis...anno 1846/1847, Buda, 1847.

LUCRĂRI DE SPECIALITATE

Achim, Valeriu – *Nord-Vestul Transilvaniei. Cultură națională, finalitate politică 1848-1918*, Baia Mare, 1998;

Achim, Valeriu; Ciolte, A. – *Băiuș. Documentar tehnic și monografie*, Baia Mare, 1991;

Albu, Nicolae – *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971;

Andea, Susana; Andea, Avram – *Carte românească veche din Transilvania în inventare bisericești*, Cluj-Napoca, 1996;

Bariș, George – *Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, ediția a II-a Ștefan Pascu, Flaviu Salvan, vol. I, Brașov, 1993; vol. III, Brașov, 1995;

Băințan, Valentin – *Ardusat – vatră de cântec românesc*, Baia Mare, 1978;

Băințan, Valentin – *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982;

Băințan, Valentin – *Cântec din sufletul neamului*, Baia Mare, 1993;

Băințan, Valentin – *Corul bărbătesc din Finteușul Mare, - 50 de ani de activitate*, Baia Mare, 1967;

- Băințan, Valentin** – *Curtuiuşu Mare. Scurtă schiță istorică*, Baia Mare, 1989;
- Băințan, Valentin** – *Șișeștii părintelui Vasile Lucaciu*, Baia Mare, 1988;
- Băințan, Valentin** – *Valea Chioarului. Scurtă schiță istorică a satului*, Baia Mare, 1992;
- Băințan, Valentin** – *Vărai. Scurtă schiță istorică*, Baia Mare, 1989;
- Băințan, Valentin** – *Chioarul – vatră de cântec românesc*, Baia Mare, 1974;
- Bilțiu, Pamfil; Bilțiu, Maria** – *Calendarul popular. Un corpus al obiceiurilor de peste an din județul Maramureș. Vol. I. Obiceiurile primăverii și verii*, Baia Mare, 2009;
- Bilțiu, Pamfil; Bilțiu, Maria** – *Folclor din Țara Maramureșului*, vol. II, Baia Mare, 2006;
- Birtaş, Emilian** – *Satul și mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului*, Ed. Diacon Coresi, 1994;
- Brusanowski, Paul** - *Învățăământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918, între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, 2005;
- Bunea, Augustin** – *Episcopul I. Inocențiu Klein*, Blaj, 1900;
- Ciocan, Janeta** – *Portul popular din Țara Chioarului*, București, 2006;
- Coza, Aurel** – *Istoria Țării Chioarului*, Cluj, 1972;
- Dragomir, Silviu** – *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, Cluj-Napoca, ediția a II-a, 1990;
- Dudaș, Florian** – *Catastrofe naturale în Transilvania*, Oradea, 1999;
- Florea Marian, Simion** – *Nașterea la români; Nunta la români, vol. 1, 2; Înmormântarea la români*, ediție îngrijită Introducere, bibliografie și glosar, Iordan Datcu, București, 2009;
- Gabor, Valer** – *Monografia comunei Vima Mică*, București, 2003;
- Ghibu, Onisifor** – *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogice*. Ed. Octavian O. Ghibu., București, 1977;
- Herman, Teodor** – *Monografia istorică a Protopopiatului Român Ortodox Dej*, Cluj, 1926;
- Hossu, Valer** – *Anii revoluționari 1848-1849 în Valea Someșului sălăjean*, Zalău, 1978;
- Hossu, Valer** – *Nobilimea Chioarului*, Baia Mare, 2003;
- Kádár, József** – *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, Dej, vol. II-VI, 1900-1905;
- Kádár, József** – *Szolnok-dobokavármegye nevelés –és oktatásügyének története (Istoria educației și instrucțiunii publice din comitatul Solnoc-Dăbâca)*, Deés, 1896;
- Man, Grigore** – *Biserici de lemn din Maramureș*, Baia Mare, 2005;

Manea, Adriana Denisa – coordonator – *Tradiție și valori culturale românești*, Baia Mare, 2008;

Mariencescu, Atanasie Marian – *Cultul păgân și creștin. Sărbători și datini românești vechi*, vol. I-II, București, 2008;

Nechita, Vasile – *Monografia satului Peteritea*, Satu Mare, 2006;

Niculiță-Voronca, Elena – *Datinele și credințele populare românești, adunate și așezate în ordine mitologică*, Iași, 1998;

Oltean, Antoaneta – *Calendarele poporului român*, București, 2001;

Păcățianu, Teodor V. – *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor sub Coroana Ungariei*, vol. IV, Sibiu, 1906;

Păcurariu, Mircea – *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, 1986;

Păcurariu, Mircea – *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986;

Pădurean, Augustin – *Chiuiești, o istorie a credințelor religioase*, Dej, 1999;

Pădurean, Augustin – *Mănăstirea „Acoperământul Maicii Domnului” Rohița-Boiereni - Maramureș*, Baia Mare, 1997;

Plămădeală, Antonie – *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului Austro-Ungar (1874-1898)*, Sibiu, 1986;

Plămădeală, Antonie - *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986;

Pop, Gheorghe – coordonator – **Bandula, Octavian; Borlea, Cornel; Nemeti, Ioan Socolan;** *Pagini din istoria Maramureșului*, Baia Mare, 1967;

Pop, Gheorghe; Ioan Chiș Șter, coord. – *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983;

Pop, Mihai – *Obiceiuri tradiționale românești*, Ed. Univers, București, 1999;

Pop, Mihai; Ruxăndoiu, Pavel – *Folclor literar românesc*, București, 1978;

Popeangă, Vasile – *Conferințele și reuniunile învățătoarești ca mijloc de perfecționare a cadrelor didactice*, București, 1968;

Popeangă, Vasile – *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unitate*, București, 1974;

- Prodan, David** – *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. II, București, 1968;
- Pușcaș, Angelica** – *Țara Chioarului, Studiu de geografie regională*, Cluj-Napoca, 2007;
- Retegan Simion** – *Satul românesc din Transilvania ctitor de școală 1850-1867*, Cluj-Napoca, 1994;
- Roșca, R. Eusebiu** – *Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic „Andreian” al Arhidiecezei Greco-Orientale Române din Transilvania*, Sibiu, 1911;
- Sainelic, Sabin; Sainelic, Maria** – *Zona etnografică Chioar*, București, 1986;
- Sigmirean, Cornel** – *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000;
- Socolan, Aurel** – *Circulația cărții românești până la 1850 în Maramureș*, Baia Mare, 2006;
- Sularea, Daniel** – *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în Episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*, Cluj-Napoca, 2008;
- Surdu, Bujor** – *Visarion Roman (1833-1885)*, Cluj-Napoca, 2008;
- Szentgyörgyi, Mária** – *A kövárvidékének társadalma*, Budapest, 1972;
- Șotropa, Virgil; Drăganu, Nicolae** – *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913;
- Toderașcu, Ioan** – *Unitatea românească medievală*, vol. I, București, 1988;
- Vaida Aurel** – *Revoluția de la 1848 - 1849 în nordul Transilvaniei*, București, 1998;
- Vaida, Aurel** – *Atanasie Bașotă Moș Dâmbu, tribunul de la Zagra*, Baia Mare, 2006;
- Zdroba Mircea Aurel** – *Pagini din istoria Maramureșului*, Baia Mare, 1965.

STUDII ȘI ARTICOLE

- Băințan, Valentin** – *Nunta ca pe Someș sau în Chioar*, în vol. *Tradiții maramureșene*, Baia Mare, 1967.
- Cocean, Pompei** – *Țara (The Land). A typical Geographical region of Romania*, în *Revue Romaine de Géographie*, Tom 41, Academia Română, București;
- Dörner, Anton** – *Administrația Transilvaniei în perioada anilor 1867-1876*, în „Anuarul Institutului de Istorie « George Barițiu » din Cluj-Napoca”, XL, 2001, Cluj-Napoca;
- Han, Nicoleta** – *Aspecte confesionale și etnice din istoria Districtului Chioar*, în *Ortodoxia maramureșeană*, X, 2005, Baia Mare;
- Han, Nicoleta** – *Cetatea de Piatră în lumina istoriei*, în *Ortodoxia maramureșeană*, X, 2005, Baia Mare;

Han, Nicoleta – *O izbândă în raza istoriei. Statutul Districtului Chioar în revoluția din 1848, în Ortodoxia maramureșeană*, X, 2005, Baia Mare;

Hossu, Valer - *Apărarea „legii strămoșești” și amprenta ei socială și națională în Chioarul sfârșitului de secol XVIII, în Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Cluj-Napoca, 1986;

Hossu, Valer – *Chioarul, cetate la granița Transilvaniei*, în *ActaMP*, XVIII, 1995, Zalău;

Hossu, Valer – *Chiorenii și preocupările lor cărturărești până la ocupația austriacă*, în *Îndrumător bisericesc*, Cluj-Napoca, 1985;

Hossu, Valer – *Districtul Chioar, forță de ordine*, în *Pro Unione*, VI, 1-2, 2004, Baia Mare;

Hossu, Valer – *Domeniul Cetății de Piatră (Chioar) în sec. al XV-lea*, în *ActaMP*, XXI, 1998, Zalău;

Hossu, Valer – *Drăgoșeștii – o familie cu vocație dinastică*, în *ActaMP*, XVII, 1994, Zalău;

Hossu, Valer – *Începuturile Cetății de Piatră*. În *Acta MP*, VIII, 1984, Zalău;

Hossu, Valer – *Libertăți și servituți în viața obștilor satești de pe domeniul Cetății de Piatră (Chioar) în sec XIII-XIV*, în *ActaMP*, XI, 1987, Zalău;

Hossu, Valer – *Mișcarea lui Sofronie în Chioar*, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Cluj-Napoca, 1987;

Hossu, Valer – *O lance în coasta Maramureșului (Cetatea Chioarului)*, în *Pro Unione*, 2002, V, 1-2, Baia Mare;

Hossu, Valer – *Penetrația maghiară în regiunea dintre râul Someș și Munții Gutâi*, în *ActaMP*, X, 1986, Zalău;

Hossu, Valer – *Sucesiuni și interferențe de civilizații în zona districtului Cetății de Piatră (Chioar)*, în *ActaMP*, XV, 1991, Zalău;

Iliesiu, Victor – *Ilie Pop – eminent om al școlii și culturii românești din Chioar*, în *Studii și articole*, II, 1973, Baia Mare;

Iosiphescu, Sergiu – *Constatări de istorie militară medievală în bazinul Someșului Mijlociu*, în *Marmația*, 5-6, 1978-1981, Baia Mare;

Iosiphescu, Sergiu – *Țări Românești medievale: a Lăpușului și a Cetății de Piatră (Chioar)*, în *Pro Unione*, VI, 1-2, 2004, Baia Mare;

Iuga, M. Georgeta – *Cercetări arheologice de suprafață în Chioar*, în *Marmația*, 5-6, 1979-1981, Baia Mare;

Maior, Liviu – *Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914)*, în *Anuarul Instit. de Istorie Cluj*, XXX, 1990-1991, Cluj-Napoca;

Mândruț, Stelian – *Învățământul comunal elementar din Transilvania în 1867-1918*, în *Crisia*, XIX, 1989, Oradea;

Metesan, Ana – *Istoricul localității Copalnic Mănăstur*, în *Vatra Chioreană*, I, 2006, Copalnic-Mănăstur;

Moraru, Alexandru – *Protopopiatul Ortodox Cetatea de Piatră-Chioar între anii 1881-1921. Unități administrative bisericești, suflete, clerici și învățători*, în vol. *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*. Coordonatori Susana Andea, Ioan-Aurel. Pop. Secretar de redacție Alexandru Siomon, Ed. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009;

Mușlea, Ion – *Viața și opera doctorului Vasile Popp (1789-1842)*, în vol. *Cercetări etnografice și de folclor*, București, 1971;

Pop, Pavel Teodor – *Activitatea Astei pentru dezvoltarea învățământului românesc din Transilvania*, în *Sargeția*, X, 1972, Deva;

Popa, Radu – *Țara Chioarului*, în *Magazin istoric*, 1976, nr. 10, București;

Popeangă, V. – *Asociații învățătoresți din Transilvania din sec. XIX*, în *Revista de pedagogie*, XIII, 1, 1966, București;

Pușcaș, Angelica – *Districtul Chioar ca sistem politico-militar și social în secolele XIII-XVIII*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, *Geographia*, 2, 2002, Cluj-Napoca;

Pușcaș, Angelica – *Țara Chioarului – Premisele individualizării ca sistem geografic în secolele XIII-XVIII*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, *Geographia*, 2, 2003, Cluj-Napoca;

Retegan, Simion – *Un flagel de tip medieval: epidemia de holeră din 1866*, în vol. Sabin Samoilă, *Istorie și demografie*, Cluj-Napoca, 1995;

Rusu, Adrian Andrei – *O familie voievodală românească din Districtul Cetății de Piatră în sec. al XVI-lea*, în *ActaMP*, VII, 1983, Zalău;

Sainelic, Sabin – *Arhitectura bisericilor de lemn din Țara Chioarului*, în *Marmația*, II, 1971, Baia Mare;

Socolan, Aurel; Toth, Adalbert – *Zugravi ai bisericilor de lemn din nord-vestul României*, în *Marmația*, 1969, Baia Mare;

Tarnavschi, Bogdana – *Biserici de lemn din Țara Lăpușului și Țara Chioarului*, în vol. *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, 1982;

Temian, Laura – *Societăți de lectură și biblioteci din Chioar la sfârșitul secolului al XIX-lea.*, în *Pro Unione*, I, 1, 1998, Baia Mare;

Ursu, Traian – *Cetatea de Piatră (Cetatea Chioarului)*, în *Pro Unione*, V, 1-2, 2002, aia Mare;

Ursuțiu, Maria – *Aparatul economico-administrativ al domeniului Chioar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Marmația*, 5-6, 1979-1981, Baia Mare;

Vaida, Aurel – *Participarea Chioarului la revoluția românească din Transilvania în 1848*, în *Marmația*, IV, 1976, Baia Mare.